

KILPKONNA KAUNISTAMINE KALLISKIVIDEGA

„Marie Underi „Sonetid””, dekadentsiajastu loid luule

Marie Underi „Sonetid”. Viiskümmend tänapäeva luuletajat kõneleb Marie Underiga. Koostanud Hasso Krull ja Carolina Pihelgas. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 2015. 67 lk.

Nüüd võib juba öelda, et Hasso Krull ja Carolina Pihelgas on asunud looma eesti luules uutmoodi huvitavat maailma. Esimene katse oli üdiluuale, ühe luuletamisviisi kokkukogumine.¹ Teine katse on teistmoodi. See on soov radikaaltõlkida Marie Underi „Sonetid”, ilmunud septembris 1917. Suur sõda oli selleks ajaks kestnud juba kolm aastat. Aga sonetid ei kõnelegi sõjast, kuigi nende kirjutamine jäi põhiosas aastaisse 1915–1917. Neis valitsevad tunded ja pildid kuuluvad ennekõike sellesse maailma, mille Esimene maailmasõda hävitas. Kuuluvad kadunud kaunisse, sümbolistlikku, esteetlikku, dekadentlikku sajandialguse maailma. Tõsi, pean tunnistama, et Underi luuletusi lugedes kipub minu ajus juba aastaid kummitama üha enam ja enam üks kaunis sõna. Kitš. Aga ikkagi, „Sonetid” oli terav väljamurd. Sellist luulet ei olnud eesti naisluuletajate hiilgav seltskond varem kirjutanud. Haava kirjutas elu lõpuni nagu jahe põhjamaa neitsi. Koidulas oli kirge küllaga, aga see suundus isamaa poole, keda ta ihalet samamoodi nagu vennaskoguduse hullunud liikmed Jeesuse haavu. Underi kirk suundus meeste ja veel enam iseenda poole. See oli enda kui armastuse

¹ Ma olen Jüri Üdi. Valik üdiluuuletusi 1974–1990. Koostanud H. Krull, C. Pihelgas. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 2013.

objekti ihaldamise luule. Esimene kord, kui eesti naine kirjutas endast erootilise subjektina ja objektina.

*

Kirjutada „Sonetid” uuesti? OK. Tulemuseks viiskümmend erinevat teksti, sisuliselt pisike eesti kaasaegse luule antoloogia. Lähtekohaks teine tekst, nagu tänapäeval enamasti ka ilma Underita. Tekst, mis toitub teisest tekstist ja imeb tema elumahlu.

Sonett oli aastasadu kanooniline armastusluule vorm. Mis on kanooniline armastusluule vorm *anno* 2014? Sonett kindlasti mitte. Sellist lihtsalt ei ole. Igaüks armastab, nagu tahab, ja kirjutab, nagu tahab. On lihtsalt tekst.

Tegu pole küll sellega, millest kirjutab J. L. Borges oma kuulsas loos Pierre Menard'ist, kes soovis taaskirjutada sajandeid hiljem „Don Quijote”. Krull ja Pihelgas nimetavad neid tekste radikaaltõlkeks. Mulle on jäänud viimasel ajal mulje, et kõik on tõlge. Et tõlge, mitte originaalne looming, ongi kultuuri tipp. Ma olen mõelnud, et keegi võiks kirjutada essee nimega „Lugeja surm”, pühendusega Wilhelm Schererile ja Roland Barthes'ile. Ning kõnelda sellest, kuidas autor on surnud, lugeja on surnud ja kõik on tõlge. Sellega saaks valmis hiilgav triaad, milles autorist teesi ja lugejast antiteesi kohal kõrgub sünteesina tõlkija hiilgav kuju. Lõppeks on ju tõlkija inimene, kes ühendab surnud autori ja surnud lugeja. Võib-olla on muidugi keegi sellise essee juba kirjutanud ja ma omas rumaluses seda lihtsalt ei tea.

*

Kusagil peab leiduma võti. Kas need tekstid tõukuvad kuidagi Underist? Kus on Krulli intervjuudes lubatud tänapäevane dialoog Mariega? Kas on Underil selle kõige juures üldse tähtsust? Originaale ei ole uustrükki pandud. Õnneks on ära toodud nende esimesed read, mis tuletavad meelde hoopis enam kui pealkirjad, mida keegi ei mäleta. Nagu ikka, elab suur osa suurest luulest eestlase mälus suurte ridadena.

Krull on kirjutanud ühe luuletuse ise. See peaks sobima lugemise üheks lähetekohaks. Võib ju vähemalt oletada, et see on midagi, mida ta on projekti alustades mõttes kandnud. Niisiis, „Sinine terrass”. Kirjutaja mõtted ja tunded välikohvikus klaasi õlle taga. Kirjutaja, kes mõtisklevast mehest lahustub varjuks puude sekka. Kirjutaja, kelle mõtted liiguvad assotsiatsioone pidi kuhugi verandale, kus kunagi leitud „Surnud hinged” ja killuke Stalinit. Niisiis, uue aja mõtlemise ja ütleamise viis segi vana aja sõnadega. Kokkuvõttes, klassikaline postmodernistlik luuletus. Pihelgas on kirjutanud teise luuletuse. „Hilissuvi I”. Ka see peaks aitama. Ilus, veidi vanaaegne armastus looduse sümbolite läbi. Klassikaline tundeluule. Tõesti underlik. Mõlemad kirjutavad nii, nagu nad on ennegi kirjutanud.

Siiski on Krullil õigus. See kogu ON dialoog Mariega. Ühendus Mariega on olemas. Seda kannab kontrast. Suurem osa uuest, radikaaltõlgitud Underist vastandub peaaegu täielikult Mariele, tema meeoludele, mõtetele, tunnetele, maailmale. Kas see on juhus, koostajate teadlik mäng või midagi kolmandat, ma ära arvama ei hakka. Vaatame paarhaaval.

*

Under oli hedonistlik eneseavastaja keset sõda. Ka *anno* 2014 käis sõda ja terror kõikjal. Under avastas oma keha ja proovis panna seda sümbolistlikesse sõnadesse. See oli tol ajal uus koht ja

uued sõnad. Ma ei leidnud siinsest kogust ühtegi luuletust, mis oleks avastanud iseennast keset uusaja hullust. Nüüdsed luuletajad on iseenda ja oma keha ammu avastanud ja läbi uurinud. Keha on ammu saanud sõnaks, lihtsalt üheks sõnaks paljude seas. Tühi, mõtetu kest, millel pole mingit erilist mõtet ega katet.

Armastuse ihalus ja armastuse tüdimus. Underi luule on armastuse ihkamise luule. Uutes Underites on hirmuäratavalt vähe tundeid, armastust. Isegi seks on loid ja lahja. Armastus on ümargune null, leiab Haljak. Kaur Riismaa lisab, et „kalli silmade all” on vaid igavus: „Ah et armastus? Nojah, olgu.” Eda Ahi konstateerib lühidalt ja selgelt: „tuleb armastada.” Grigorjeva „ei kirjuta luulet mis / sind kepiks”. Under ei unistanud keppivast luulest, vaid keppivast mehest.

Elujanu ja elutülpimus. Underi luule räägib elujanust, eluihast. Uues luules on vähe seda, mis ellu erutab. Kõik on tülpinud. Nagu Grigorjeva, kes kõneleb kunagisest tahtmisest tantsida, millest nüüdseks on jäänud vaid jobutav poolpäevani magatud hommik.

*

Armastus, loodus ja õitsele puhkev aed. Varane Marie Under oli sügavalt estetistlik luuletaja. Tema maailm pole romantiline põllu ja metsa maailm ega ka modernistlik kivimajade suurlinn. Seda valitseb poolvaikimisi äärelinna villa väikekoodanlik buduaar. Selle villa-idüllil keskel puhkevad lopsakalt ja iharalt üha uued ja uued õied. Underi luule oli oma aja sümbolistlik luule, teisisõnu looduse ja inimese vastavuste luule. Looduse puhkemine oli keha puhkemine. Kevad on Underi aja luules kindel armastuse sümbolaeg. Lillede lopsakus oli rindade lopsakus. See oli muuseas uus asi tollases eesti luules.

Uues luules on samasugust haruharva. Kuigi näiteks Kristina Viin üritab

saada erutust looduse lõhnadest ja hääldetest. Aeglaselt liiguvad sõnad kõrgstiilist („kuum päike kallistab mu selga”) üle realistliku seasongermaa kujunditesse, kus laine lööb vastu reisi (see on kehaosa, millest Eestis hakkasid luuletama ekspressionistid) ja ilmub ilus sõnapaar „himur luik”. Sümbolistide armastatud sümbollind, eluaegse luigetruuduse kandja, lootuse ja puhtuse sümbol. Siin hoopis vana Zeus ise.

Uue aja Underid ei räägi peaaegu üldse aiast ega selle õitest. Nende luules elab vana hea metsik loodus oma kiduruses ja väga harva ka lopsakuses. Nagu eesti luules ikka. Sealjuures on antoloogias loodust väga palju. Loodus on silmanähtavalt rääkinud tänapäeva autoritega hoopis enam kui keha. Inimesed ühtivad enam loodusega kui mehe või naiseiga. Igatsetakse mereranda ja sinitaevast ja muud, mida eesti luuletajad ikka on igatsenud.

Lisaks, uus luule räägib hoopis enam sügisest. Maarja Kangro luuletuses on sirelite õitseaja asemel sügis ja kolletanud albinoossed rohulibled. Önnepalu kirjutab mälestust möödunud suve õnnest. Haljak räägib oktoobrist. Märgiline on armastuse ja keha kadu ja kõdu. Ei pakata enam midagi ja inimesed magavad.

*

Õhtune eelmäng ja hommikune ärkamine. Underi sonetid on õhtute luule, mil hämarus ja öö ootus kujutlema sunnib. See pole seksiluule (nagu kohati sama aja Visnapuul ja Barbarusel, kes ihalevad vaheldumisi õist hoora ja päevast madonnat). Underi luule on eelmängu luule. Erutus. Kirg. Enese üleskütmine peegli ja luuletuse ees. Seks kui uni ja kujutlus. Fantaasias sündiv seksuaalne erutus oli olulisem kui tegelik seks. Eelmäng on ju õieti ka need kuulsad sukad, mis lõppeda ei taha.

Uus luule eelmängust ei räägi. See eelistab seksijärgseid hommikuid. See

ärkab lirtsuvast kiimast nagu Kaevats. See on pohmeluses ärkamise luule nagu Grigorjeva või Kelly Turk. Ja mis võiks olla vaste lõppematutele sukkadele tänapäeval, mil sukki enam ei kanta? Oi sukkpükse neid, mis lõppeda ei taha... Kogus on nende asemel Triin Soometsa pehme pesa.

*

Estetistlik keel ja argikeel. Kas Underi luules elas oma aja eesti keel? Kindlasti mitte. Underi tekst on lopsakas, vohav nagu sirelid kevadises Tartus. Selles kõlas toona hulk uudismoodustisi, kenitlevaid, rafineeritud, pateetilisi, kõrgstiilile viitavaid sõnu ja fraase. See oli estetistlik-dekadentlik keel, mida Johannes Aavik mõni aasta hiljem oma „Puudustes uuemas eesti luules” halasamatult rappis. Aga see oli oma aja eesti luules kindlasti uus keel.

Uus luule on sellest kaugel. Sõnad on lihtsad, labased, igapäevased jne. Mõni kasutab hoolega võõrsõnu, mis peaks uut aega näitama. On öö jooksul kortsutatud keele aeg. Ja muidugi, uue aja Underid ropendavad. Tekkis küsimus, mitu korda tuleb sõna *fucking* korrata, et sellest saaks luule.

*

Under, Adson ja Visnapuu. Mõni autor on valinud võro keele, võiksime öelda, kõneleb Underiga Adsoni keeles. Ja värsid kõlavad üsna Adsoni moodi ka, kuigi erinevate Adsonite moodi. (Adson muuseas armastas eraelus ropendada. Vagatsevaks vanatüdrukaks muutus ta hiljem.) Mõni autor on kirjutanud räige mehe luulet. Nagu Jüri Kolk, kes mäsab võpsikus indleva põdrana. Või romantilise põhjakäinud poeedina esinev Jürgen Rooste, kes ihkab endiselt ilusat armastust. Oleks nagu luule, mida kirjutasi samal ajal Visnapuu ja Barbarus, aga hoopis teistele naistele.

*

Estetism, avangardism ja postmodernism. Ja lõpuks, pööre saabus peagi, täpsemalt *anno* 1919. „Ajage lahti Underi parfümeerit buduaaride aknad....”, „MAHA AIDROOSID, SIRELID JA TÛMIAN! ELAGU VÄRSKE SÖNNIK!” hüüdis Visnapuu. Ja Under astus „Sonettide” maailmast välja. Vahepeal puhkenud Tuglase-armastus oli alla surutud. Tuli leppida Adsoniga, kes suutis endas ühendada paaži kurtuaassuse ja seksilooma kire. Algas futurismi ja ekspresionismi ehk sajandialguse eesti avangardi aeg, milles Underil oli täita oma ja oluline roll.

Selles kogus panevad avangardi Kiwa, Mikita ja Sinijärv. Nagu pisikesed Erni Hiired, kihutavad nad futuristliku nihkega üle Underi kurvilise keha. Just nagu kunagi ajaloo, kui armulaulust sai armluul, mis virutas siurulikule armastusele kõhna angerjaga vastu vahtimist.

Ja muidugi pannakse postmodernismi ikka ka. Luuletusi sellest, kuidas ma tegin luuletust. Kivisildnik on kogunud luuleloost mõned fraasid ja need ümber teinud. Marko Kompus paneb veidi sürri. Kusjuures, Kompuse „kuldnokad ja lembit kurvits” ja selle „õisi maitseen tuubist” tundus kuidagi eriti adekvaatne Under *anno* 2015.

*

Kas Under pani autorid teistmoodi luuletama? Tegelikult luuletavad mu arust kõik, nagu nad ikka on luuletanud (kui jätta kõrvale mõni, kelle luuletamisviisist ma suuremat ei tea). Ma pean kurbusega konstateerima, et liiga suur osa neist tekstidest võiks kanda tiitlit „Need minu ilusaimad laulud pole siiski”.

Krull on selle kogu puhul kusagil öelnud, et Under oli avameelne ning uue aja luuletajad on olnud sama avameelsed ja otsekohesed. No ega ei ole küll. Kuigi igas Eestimaa linnas oli sajandi alguses piisavalt prostituute, oli see ikka veel aeg, mil püksid naise jalas olid püha saladus. Under aastal 1917 oli 34-aastane kahe lapse ema, kes oli parajasti lahutanud oma abielu ja kirjutanud keset sõjatülpinud maailma oma kehast ja kirest. Mis oleks Underiga võrreldav avameelsus sajandijagu hiljem? Ei kujuta ettegi. Püksid pole ammu saladus ja püksata naine samuti mitte. Lahutus on mõttetuks muutunud ja keelest kaduv sõna. Kired on ammu peenrahaks kirjutatud. Kepp käib täie lauluga ega eruta enam kedagi.

Ma lugesin ja mõtlesin, kuidas omal ajal Under kogu skandaali põhjustas. See kogu siin ei põhjusta mingit skandaali. „Ja liha sai sõnaks”, pani Under programmiliselt ja samas kahemõtteliselt Johannest väänates pealkirjaks oma valitud luuletustele paarkümmend aastat hiljem, aastal 1936. Mis siin sõnaks sai? Jumal teab, igatahes väga harva liha ja iha.

Kui otsida selle kogu tähtsust, siis see on mu jaoks ajastu mentaalsuse dokument, mis töötab just nimelt Underi taustal. See on lugu pahupidi pöördunud tunnetest, estetistliku iha kustumisest loiuks dekadentlikuks pohmeluseks eesti luules. Kilpkonn on kalliskividega kaunistatud. Aga alati on huvitav teada, mis saabub peale dekadentsi.

P.S. Mulle meeldis kõige enam Elo Viiding. See võiks olla tõesti Marie Under.

TIIT HENNOSTE